Ölüler İşitir mi? 2

İbn Teymiyye'nin talebesi İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, ölülerin işittiğini ispatlamak için, Rûh adlı tafsilatlı bir kitab yazmış.

Ölüler işitmez diyenlerin itibar ettikleri âlimlerden biri olan İbn Teymiyye'nin talebesi İbnü'l-Kayyim (v. 751/1350), şöyle demektedir:

Çünkü bedenleri dağılsa da söylenenleri duyacakları bildirilmiştir.

Bu durumda ölülere hitaptan maksat, bedenlere bağlı olan, söz konusu ruhlara hitaptır.

وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ

Kabirde olanlara sözlerini duyuramazsın." [1] âyeti celilesinin siyâ-kından, kâfir bir kimsenin faydasına olacak bir biçimde hayatta olanın sözünü duyamaması anlaşılmaktadır. Nitekim kabirde bulunanlar da söyleneni, işlerine yarayacak biçimde duyamazlar. (Faydalı ve işe yarayacak bir şekilde duymazlar; yani öldükten sonra, kabri başında okunan Kur'an'dan hayatta iken Kur'an dinlediğinde aldığı sevap gibi sevap alamaz.

Fakat okuyan kişi, kendi aldığı sevabı, o ölüye hediye eder, bu ayrı bir şey. Sevap ve imân elde etme yönünden işe yaramaz, ama diğer konuşmaları duyarlar.)

Selefi görüşü üzere olduğunu iddia edenlerin itibar ettikleri âlimlerden "İbnü'l-Cevzî, (Fatır Sûresi, 22. âyetin tefsiri) ayetin tefsirinde şöyle der:

Yüce Allah, "kabirdekiler" ile kâfirleri kastetti ve onları ölülere benzetti" yani, kabirlerde olanlar, Allah'ın kitabını işitemeyecekleri ve O'nun öğütlerinden yararlanamayacakları gibi, kalbi ölü olan kimse de, işittiğinden faydalanamaz." [2]

Yüce Allah (Celle Celalühü) ölülerin hiçbir şey duyamayacaklarını ifâde etmemiştir. Bu âyetin benzeri de şudur:

إِنَّكَ لا تُسْمِعُ الْمَوْتَى وَ لا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ

Sen ölülere duyuramazsın, Arkalarını dönmüş kaçarlarken sağırlara da davetini işittiremezsin." [3] Ölülerle birlikte sağırlarında daveti duymaması, her ikisinin de davete ehil kimseler olmadığına delildir.

Bu iki kısım insan, ölü ve sağır olunca, bunlara bir şey duyurmak, an-latabilmek mümtenî(olanaksız)dir, demektir. Bu görüş doğrudur. Ama ölümden sonra bir ölçüde bedenle alakasını kesmemiş ruhlara, kötü durumların alçaklıklarını duyurmanın imkânsızlığını ifâde etmemektedir.

Enes b. Mâlik (v. 93/711) (Radıyallahu anh) Hazreti Peygamber (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) 'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَتَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ

"Kul kabrine konulduktan sonra dostları başucundan ayrılırken onların ayak seslerini duyar…" [4]

Ebû Hüreyre'den de (Radıyallahu anh) nakledilen bu hadisin isnadının sahih olduğu hususunda ittifak vardır. [5]

Ölüler işitmez, diyenler bu hadisteki, "onların ayak seslerini duyar" ifadesini, "kısa bir an duyar" diye yorumluyorlar. Hadisin zahirinde, bu yoruma açık bir söz var mı? Yok!

İmâm Buhârî'nin, Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)'den rivayeti şöyledir: Resûlullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Efendimiz şöyle buyurdular:

"Cenaze (tabuta) konulup da, adamlar onu omuzlarına aldıkları zaman, eğer cenaze sâlih biri ise, şöyle der:

'Beni acele acele götürün, yerime ulaştırın!' Şâyet sâlih biri değilse, şöyle der: 'Yazıklar olsun size! Onu (cesedimi) nereye götürüyorsunuz?' O-nun (bu) sesini insanların dışındaki her şey işitir. Eğer insan işitecek olsaydı, bayılır (düşer)di." [6]

Bu hadis, ölünün, evvelâ kendisini taşıyanları, ikinci olarak da, kendisini götürmelerini hissettiğini ve işinin ne ile, hayırla mı şerle mi neticele-neceğini, tam bir bilgiyle bilmesinin var olduğunu ifade eden delillerdendir.

"…Hazreti Peygamber (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Bedir Günü, savaş-tan sonra, Kureyş'in ileri gelenlerinden savaşta ölen yirmidört kişinin ce-setlerinin bir araya gömülmesini emretti. Bunun üzerine o cesetler, Be-dir'deki kör bir kuyuya atıldılar.

Ömer b. el-Hattâb, İbn Ömer ve Ebû Talha (radıyallahu anhum) gibi ondan fazla sahâbeden nakledildiğine göre, Hazreti Peygamber (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) , Bedir Savaşı'ndan sonra müşrik ölülerine hitaben şöyle seslenmiştir:

... فجعل ينادى باسمائهم واسماء آبائهم وقد جيفوا: يا ابا جهل بن هشام ويا عتبة بن ربيعة ويا شيبة بن ربيعة ويا وليد بن عتبة! أيسركم انكم اطعتم الله ورسوله؟ فانا قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقا، فهل وجدتم ما وعدكم ربكم حقا؟ قال: فسمع عمر قول النبى صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله! ما تكلم من اجساد لا ارواح لها؟ وهل يسمعون يقول الله عز وجل (انك لا تسمع الموتى)؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: والذى نفس محمد بيده ما انتم باسمع لما اقول منهم، والله انهم الان ليعلمون ان الذى كنت اقول لهم الحق ، وفى رواية: انهم ليسمعون، غير انهم لا

يستطيعون ان يردوا على شيئا

Zaferin üçüncü günü, Hazreti Peygamber o kuyunun başında durdu ve:

– Ey Hişam'ın oğlu Ebû Cehil, Ey Rabîâ'nın oğlu Utbe, Ey Rabîa oğlu Şeybe, ve Ey Utbe oğlu Velîd! Allah'a ve Resûlü'ne boyun eğmiş olsaydınız, bu inanç sizi sevindirir miydi? Biz, Rabbimizin bize vadettiğinin aynısına kavuştuk, siz de Allah'ın vadettiğinin gerçek olduğunu gördünüz mü?"

Sahâbe-i Kirâm, Hazreti Peygamber'in (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) bu konuşmasını duymuş ve Ömer (r.a.):

– "Ey Allah'ın Elçisi! Kendilerinde hiçbir hayat eseri olmayan şu cesetlere ne söylüyorsun, onlar duyabilirler mi? Allah, "Sen ölülere duyura-mazsın"[7] buyurmuyor mu?" deyince Peygmaber (Sallallahu Aleyhi ve Sellem):

– "Muhammed'in hayatı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, benim söylediklerimi siz onlardan daha iyi duyamazsınız. Onlar şu anda benim söylediklerimin gerçek olduğunu anladılar. Onlar şu anda beni duyuyorlar, ama bana cevap vermeye güçleri yetmiyor." [8]

İTİRAZ:

Bu delilimize, ölülerin işitmediğini savunanlar şöyle demişti:

Âişe (radıyallâhu anha) 'ye anlatıldığında, Nebi (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) ancak şunu kasdetti:

"Onlar şu an muhakkak ki, kendilerine anlatmakta olduğum sözümün hak olduğunu biliyorlar" dedi ve "sen ölülere işittiremezsin" [9] âyetini okudu. Hadisi nakleden râvîlerden Katâde (Radıyallahu anh) şöyle dedi: "Allah (Celle Celalühü) onları, Resûlullah'ın azarlayan, aşağılayan, ayıplayan, hasret çektiren, pişman ettiren sözünü duyacak kadar canlandırdı."

CEVAP:

Peygamberimizin "Siz onlardan daha iyi duyamazsınız" sözü ortada iken, o olayın meydana geldiği Bedir'de olmayan, Resûlullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) 'in, kâfirlerin ölülerine seslenişini duymayan, görmeyen Hazreti Âişe (radıyallahu anhâ) 'nin yorumuna sarılmanız ne derece doğru olur?

Nebi (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) 'in "Onlar şu anda işitiyorlar" hadisi, Allah-u Teâlâ'nın "Sen ölülere işittiremezsin" âyetine zıt değildir. Zîrâ işittirmek, işittirenden sesi kulağa ulaştırmaktır. O zaman Nebi (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) 'in sesini onlara ulaştırmakla onlara işittiren, Allah (Celle Celalühü)'tır, Nebi (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) değildir. Böylece, âyet ile hadis arasını telif etmek (uzlaştırmak) hâsıl olmuştur.

Âişe (radıyallâhu anhâ) 'nin, Nebi (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) 'in sadece "onlar elbette biliyorlar" dediği şeklindeki cevabına gelince, şayet onu Nebi (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) 'den veya -O, kıssaya şahit olmadığı için- başkasından işittiyse, bu ("onlar elbette biliyorlar" sözü), "işitiyorlar" ri-vayetine zıt değildir. Çünkü bilmek (daha önce de söylediğimiz gibi), işit-

meye mani değildir. Tam aksine onu kuvvetlendirir. Zîrâ konuşulan kimsenin, (kendine söyleneni) bilmesi, âdette/insanlar arasında olagelene göre, ancak işitmesiyle olur. [10]

İki âyette geçen "ölüler" ve "kabirde olan kimseler"den anlatılmak istenen, onların, vaazları işitmekten tesirlenmemeleri cihetiyle kalbleri ölmüş kimseler olmaları itibarıyla mecazen kâfirler olmasıdır. Onların evleri, şu ölü kalblerinin bulunduğu cesedleridir. Cesetleri sanki onların kabirleridir. Bu (te'vîl), sözün hakîkî manasına bakmaksızın olur. Kâfirlerin işitmemesinden murad edilen, -iki âyetin de kâfirlerin imana davet edilmeleri ve buna icabet etmemeleri hakkında inmiş olduğu deliliyle- hakkı kabûl etmemeleridir.

Âişe (radıyallâhu anhâ) bu fikrinden dönmüştür. Bunun da delîli, (İmâm Kastallânî'nin, el-Mevâhibü'l-Ledünniyye'de söylediği şu sözlerdir:[11]

Garîb bir şeydir ki, Ebû Talhâ (r.a.)'nın hadisinin benzeri, İbn İshâk'ın El-Meğâzî'sinde, hasen bir isnad ile Âişe (radıyallâhu anhâ)'den yapılan Yûnus b. Bükeyr'in[12] rivayeti mevcûddur. O hadîsde, "siz, onlara dediğimi (onlardan) daha iyi işiten değilsiniz" ifâdesi vardır. Bu hadisi, İmam Ahmed hasen bir isnad ile rivayet etti.[13]

Belki de Âişe (radıyallâhu anhâ), yanında birçok sahabînin rivayetinden bir haberin sabit olması sebebiyle görüşünden vaz geçti ve onlara muvafık rivayette bulundu. Onun inkârının özü de Bedir savaş'ında hazır olmamasıdır.

Yine onun, görüşünden vazgeçtiğini kuvvetlendiren şeylerden biri de İmam Tirmizî'nin şu rivayetidir:

Âişe (radıyallâhu anhâ), kardeşi Abdurrahmân b. Ebî Bekr (r.a.)'ın kabrini ziyaret edince, ona hitap etti ve şöyle dedi: "Vallahi (ölümün esnasında) yanında olsaydım, mutlaka seni öldüğün yere defnederdim. Eğer sana (ölümüne) şahit olsaydım, seni ziyaret etmezdim." [14]

Yine (onun, görüşünden döndüğünü pekiştiren rivayetlerden biri de), Ahmed'in Hazreti Âişe'den şöyle dediğine dâir yaptığı rivayettir:

Resûlullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) ve Ebû Bekir (Radıyallahu anh) kabirlerine konulduktan sonra, ben orada elbisemi çıkarırdım. Çünkü biri kocam, diğeri de babamdı. Ne zaman ki oraya Ömer (Radıyallahu anh) de defnedilince, ondan hayâ ettiğimden, artık kendimi örterdim." [15]

Bu rivayette de, Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın, ölünün, konuşulanı işitmesi şöyle dursun, dirinin şeklini (bile) idrak ettiğinin ispâtı vardır.

Ölülerin işittiğini kabul etmeyenlerin büyük imamları olan İbn Tey-miyye, (Kitabü'l-intisar-fi'l-İmâm-ı Ahmed) kitabında Bedir'de, çukura doldurulan kâfirlerin işitmelerine, Hazreti Âişe'nin inanmaması, onun için suç olmaz. Çünkü o hadis-i şerifi Resûlullah'tan işitmemiştir. Fakat başkalarının inanmaması suç olur, diyor. [16]

İnsanın, ruhunu teslim ettikten sonra, dünya ile ilişkisinin tamamen kesilmediğini, aksine dirilerin yaptıkları birtakım hareketlerden haberdâr

olduğunu, Hazreti Peygamber (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) haber vermektedir.

Allah Resûlü (Sallallahu Aleyhi ve Sellem), kabirleri ziyaret ettiği zaman, şu duayı okurdu:

“Esselâmu aleyküm ehle’d-diyâri mine’l-mü’minine vel müslimin. Ve innâ inşâallah-u le lâhikûn. Es’elullâhe lenâ ve lekümü’l-âfiyeh.” Anlamı: “Ey müminlerin ve Müslümanların diyarı! Allah’ın selâmı üzerinize olsun. Allah dilerse, muhakkak biz de sizin yanınıza geleceğiz. Allah’tan bizlere ve sizlere âfiyet dilerim.” [17]

Allah Resûlü (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) kime sesleniyor duymayan sağırlaramı bunumu demek istiyorsunuz. Kalplerinizi mühürlemediyseniz artık gerçeği inkar etmeyin.

Enes b. Mâlik (Radıyallahu anh) Hazreti Peygamber (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)’in şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَتَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ

“Kul kabrine konulduktan sonra, dostları başucundan ayrılırken onların ayak seslerini duyar.” [18]

Ebû Hüreyre (Radıyallahu anh)’den de nakledilen bu hadisin isnadının sahih olduğu hususunda ittifak vardır. [19]

Ölünün işitmediğini savunanlar, “Ölü ayakkabı seslerini işitir” hadisi-ne, “bu ilk kabre konulma anında suâl’e mukaddime olması hâline aittir”, diyerek, ölülerin kısa bir an duyduğunu iddia etmişlerdir.

Fakat bu iddia, hadisin açık manasına ters düşmektedir, “kısa bir an duyarlar” diye bir haber de yok. Tam tersine, açık olan, ölünün devamlı işiteceğine dair ileri sürdüğümüz deliller sebebiyle, işitme hali kabirde devamlıdır.

Peygamberimiz (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)’den “kısa bir an duyarlar” diye bir haber de yok iken, neye dayanarak böyle bir hüküm veriyorlar?!

“Şüphesiz ki ölü, dirilerin ağlamasından dolayı azap çeker.” [20]

Buhârî (v. 256/870) ve Müslim’in (v. 261/875), bildirdikleri bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurdu:

“Meyyit yakınlarının kendisine bağırarak ağlamalarından azap duyar.”[21]

Ölenlerin konuştuklarını bir çoklarının işitildiği sâbit olmuştur. Onlardan biri de Rib’î İbnü Hirâş’dır.[22] Birçok kişinin[23] açıkça ifâde ettiğine göre bu zat öldükten sonra konuşmuştur.[24]

İbn Teymiyye; ölülerin görebilmesi ile alakalı Âişe (radıyallâhu anhâ) ve diğer sahâbelerden birçok rivâyet gelmektedir. Allah’ın dilediği zaman-larda da, ruh beden ile biraraya geldiğinde, tıpkı bir meleğin yeryüzüne inmesi,

birden bir ışığın parlaması ya da uyuyan bir kimsenin bir anda uyanması gibi, bir anlık bir olaydır. Bu mana birçok rivâyette nakledilmektedir.

Mücahid şöyle demektedir: Bazen ruhlar defnedildikten itibaren yedi gün kabir içinde odalarda tutulurlar.

Mâlik b. Enes şöyle demektedir:

Bana ruhların istediği her yere gidebileceği rivâyeti ulaşmıştır. [25]

Hazreti Âişe (radıyallahu anhâ) validemizden rivâyete göre Resûlullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem):

“Ruhlar toplu ordulardır. Onlardan (ezelde, Allah yolunda) birbiriyle tanışanlar itilâf eder (anlaşır, Allah uğrunda) tanışmayanlar ise ihtilaf eder (dünyada zıtlaşırlar.)” buyurdu. [26]

عن عبد الله بن عمرو بن العاص رضى الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن أرواح المؤمنين لتلتقيان على مسيرة يوم وليلة وما رأى واحد منهما صاحبه.

Abdullah b. Amr b. el-Âs (v. 43/663) (Radıyallahu anh)’tan rivâyet edi-len bir hadis-i şerifte Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

“Muhakkak ki müminlerin ruhları, daha sahipleri birbirini görmeden, bir gün ve gecelik yol mesafesinde karşılaşırlar.” [27]

Ebu Hüreyre rivayet ediyor ki: Peygamberden (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) böyle duydum:

Ebül-Kasim’ın canı elinde olana and olsun, İsa ibn Meryem adaletli ve bilgili halife olarak zühur edecek. O, haçı mahvedecek, domuzları öldürecek, fikir ayriliklarini (mezhepleri) ve tepkileri aradan kaldıracak. Ona para teklif edilecek, ama o kabul etmeyecek. Sonra İsa (a.s) benim mezarımın yanında dayanacak ve diyecek: “YA MUHAMMED!” ben de ona cevap vereceğim.(Müsned Ebu Yala, c.11, s.462, №6584)

İbni Hacer El Heysemi diyor ki:

قلت : هو في الصحيح باختصار رواه أبو يعلى ورجاله رجال الصحيح .

(Bu hadisi) Ebu Yale rivayet etmiştir, ricalları Sahihin ricallarıdır. (Hafiz Heysemi, Mecmeuz-Zevaid, c.8, s.144 (387), №13813)

Bu kitabtaki rivayetlerin senedlerini aynı zamanda, bu hadisi İbn Hacer el-Askalani kendisinin “Metalibul-Aliye” kitabında rivayet etmiş ve sıhhati hakkında sükut etmiştir. (İbn Hacer el-Askalani, Metalibul-aliye, c.13, s.13, №4628)

Elbani hadisi kaydetdikden sonra itiraf ederek yazıyor:

سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم : فذكره . قلت:

وهذا إسناد جيد رجاله كلهم ثقات رجال الشيخين غير أبي صخر – وهو حميد ابن زياد الخراط – فمن رجال مسلم وحده

Hadisin senedi ceyyiddir (güçlüdür), bütün ravileri sağlamdır, (aynı zamanda) sahiheynin (Buhari ve Müslim'in) ravileridir. Ebu Sahr – o, Humeyd b. Ziyad el-Harraşidir, yalnız Müslim'in ravisidir. (Silsilet el-ehadis es-Sahiha, c. 6, s. 236)

Aynı zamanda hadisin sahih olduğunu (Silsilet el-ehadis es-Sahiha, c. 6, s. 524) bildirmiştir.

SONRAKİ BÖLÜMDE "MEZHEP İMAMLARININ GÖRÜŞLERİ" ve "DİRİNİN ÖLÜDEN FAYDALANMASI"

---

[1] Fâtır: 36/22.

[2] Savfetü't-Tefâsir / Fatır Suresi. 22. âyetin tefsiri. Zâdu'l-mesîr, 6/484

[3] en-Neml 27/80.

[4] Müslim, el-Cenne ve sıfatu naîmihâ: 70; Buhârî, Cenâiz: 67; Ebû Dâvud, Sünne: 27.

[5] el-Begavî, Şerhu's-Sünne, III, 279, (h.no.1515)

[6] Buhârî, Cenâiz: 90, Nesâî, Cenâiz, 108, Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/5804.

[7] en-Neml, 27/80; er-Rûm, 30/52

[8] Müslim, el-Cenne ve Sıfatü Naîmihâ: 76, 77, 78; Buhârî, Megâzî: 8; Nesâî, Cenâiz: 117; Ahmed b. Hanbel, I, 26, 27.

[9] en-Neml 27/80.

[10]Şerhü'z-Zürkânî Ale'l-Mevâhib, (2/309).

[11]Kastalânî'nin "el-Mevâhîbü'l-Ledünniyye" (1/189): O, imâm, allâme, fakih, muhaddis, Ahmed b. Hanbel b. Muhammed b. Ebî Bekr Ebû'l-Abbâs Şihâbuddîn eş-Şâfiî'dir. (v. 923). ed-Davu'l-Lâmî, (2/103)

[12]O, Hafız Allâme Yunus b. Bekir b. Vâsıl eş-Şeybânî el-Kûfî Ebû Bekir'dir (v. 199). Buhârî, et-Tarihu'l-Kebîr VIII, 411; İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, IX, 456.

[13]Ahmed b. Ahmed, Müsned, (25372), Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, (10023). Heysemî, "bunu İmam Ahmed rivayet etti, ricali de sağlam kimselerdir" dedi.

[14]Tirmizî, Cenâiz: 60

[15]Benzerini İmam Ahmed rivâyet etti (25560). Heysemî de Mecma'üz-Zevâid VIII, 615 (h. 14274)de bunu nakletti ve "ricali Sahih'in ricalidir; benzerini İbn Sa'd III, 364 ve Hâkim de (III, 61) rivayet ettiler" dedi.

[16] Minhatü'l-Vehbiyye fi'r-Reddil ale'l-Vahhabiyye, s. 15, 2000.

[17] Müslim, Cenâiz: 35

[18] Müslim, el-Cenne ve sıfatu naîmihâ: 70; Buhârî, Cenâiz: 67; Ebû Dâvud, Sünne: 27.

[19] el-Begavî, Şerhu's-Sünne, III, 279, (h.no.1515)

[20] Müslim, Cenâiz: 18,19; Buhârî, Cenâiz: 33; Ebû Dâvud, Cenâiz: 29; Tirmizî, Cenâiz: 24.

[21] Buhârî, Cenâiz: 32, Müslim, Cenâiz: 9

[22] O, imam, önder, huccet, büyük tabii Rib'î İbnü Hiraş İbni Cahş et-Ğatafânî; (Ö:101) İbni Sad, "Tabakat" (6/127), Buhârî, et-Tarihu'l-Kebîr (3/427)

[23] Beyhakî, "Delâil'ün-Nübüvve" (6/455) Ebu Nuaym, "el-Hilye" (4/408) İbni Abdil-Berr, "el-İstiab" (2/548), İbnü Sad "Tabakât" (6/127), Hatib-i Bağdadi "et-Tarih" (8/433

[24] Bu bahisde insanların alışık olduğu hikayeler çoktur ve meşhurdur. Daha fazla fayda için İbnü Ebi'd-Dünyâ'nın (Ö:281) "Öldükten Sonra Ya şayanlar" isimli risâlesine bakılsın

[25] İbn Teymiyye, Mecmûu'l-Fetâvâ, 24-362

[26] Buhârî, Enbiya: 3, (no: 3158, 3/1213). Müslim, Birr: 49, no: 2638, 4/2031.

[27] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, (no: 7068), Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, s. 89, (no: 263).